

Мистецтво слова

У роботі викладено базові знання з техніки й виразності мови як основних елементів мистецтва живого слова.

Посібник створювався в умовах майже повної відсутності літератури з цієї теми, тому він призначений для широкого кола читачів, від акторів, декламаторів, співаків до педагогів, студентів і учнів.

Книга написана в науково-популярному стилі й містить велику кількість практичних вправ.

Борис Ковалів

Мистецтво слова

Репринтне видання

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2022

Борис Ковалів.

Мистецтво слова. [текст] / – Київ: Центр учбової літератури, 2022. – 114 с.

ISBN 978-611-01-1997-9

У роботі викладено базові знання з техніки й виразності мови як основних елементів мистецтва живого слова. Посібник створювався в умовах майже повної відсутності літератури з цієї теми, тому він призначений для широкого кола читачів, від акторів, декламаторів, співаків до педагогів, студентів і учнів. Книга написана в науково-популярному стилі й містить велику кількість практичних вправ.

ISBN 978-611-01-1997-9

ПЕРЕДМОВА

Видання цієї книжки зумовлене насамперед майже цілковитою відсутністю допоміжної літератури з ділянки живого слова, а також і пекучою потребою оволодіти мистецтвом слова не тільки акторам, декламаторам і співакам, але й промовцям, проповідникам, педагогам, поетам, письменникам, дикторам, студентам та учням середніх шкіл.

На жаль, вивчення техніки й виразності мови, зокрема в наших середніх і високих школах, цілковито занедбане в порівнянні до аналогічних європейських чи американських шкіл. Адже ще в Києво-Могилянській Академії оволодіння мистецтвом слова займало одно з найпочесніших місць не тільки на кафедрі піітики та риторики, але й — філософії та богословія. Тому ми хочемо ще раз підкреслити необхідність запровадження художнього слова в початкових, середніх і насамперед у високих школах. Зокрема це стосується наших високих духовних шкіл та Українського Вільного Університету, що мають на меті підготувати висококваліфіковані кадри пастирів-проповідників, педагогів, наукових працівників і правників, які повинні досконало володіти словом в своїй майбутній діяльності.

Дотеперішній аномальний стан в цій ділянці можна частково пояснити відсутністю допоміжної літератури. З поважніших праць українською мовою відомі книжки Д. Ревуцького «Живе слово» та М. Баженова «Виразне слово», що були призначені тільки для вузько обмеженого кола читачів (студентів і вчителів середніх шкіл). Тому для цієї праці нам довелося використовувати переважно чужу літературу. Крім цього, використано ще курс викладів проф. А. Бендерського в Львівській Театральній Студії, а також лекції з виховання голосу проф. Д. Березенця в Богословській Академії У. А. П. Ц. в Мюнхені.

Науково-популярний виклад матеріялу, велика кількість практичних вправ, деяка схематичність окремих розділів та їх загальне впорядкування саме й зумовлені досить великим «діапазоном» зацікавлених читачів з відносно низьким рівнем понередніх теоретичних знань. Правда, тепер маємо значний поступ в зв'язку з існуванням театру-студії під мистецьким керівництвом реж. Йосипа Гірняка, де завдяки наполегливій праці арт. О. Добровольської мистецтву слова відведено одно з найпочесніших місць. Але це тільки поодинокі факти. В більшості ж випадків наші актори,

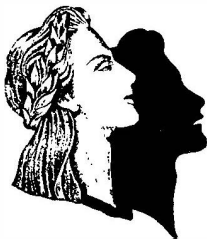
декламатори й співаки (не кажучи вже про переважну більшість промовців, проповідників, педагогів, поетів і дикторів) часто недооцінюють значення майстерного володіння живим словом в своїй практиці. Тому головну увагу, зокрема в перших трьох розділах, звертаємо на практичні вправи, що є основою для оволодіння мистецтвом слова взагалі, а технікою мови зокрема.

В цій праці ми намагались уникати передчасних висновків, а лише систематизувати доступний в сучасних умовах матеріал, пристосувавши закони мистецтва живого слова до повочасних вимог, що виникли разом з величезним поступом науки й мистецтва.

Окремі розділи опрацювали: проф. П. Ковалів — III, V; Борис Ковалів — I, II, IV.

За приязні поради й низку цінних зауважень висловлюємо щире подяку: артистці К. Бранці, проф. Є. Оленському та проф. Є. Крахнові.

Автори.

ВСТУП

Мова в житті людини має величезне значення. Вона удосконалює людину, поширює її світогляд, ставить її понад живими істотами. Свій внутрішній світ, свою психіку ми формуємо, упорядковуємо, удосконалюємо за допомогою мови. Зовнішні прояви мови органічно зв'язані з внутрішнім світом людини й ним визначаються. Тому кожна висловлювана думка передається іншим не механічно, а творчо, викликаючи цим самим у них відповідне творче сприймання, усвідомлення і переживання.

Існує три основні творчі засоби мови: а) *мова жесту*, б) *мова міміки*, в) *мова слова*.

Мова жесту, й міміки — це в основі своїй інтернаціональна мова, проте в кожного народу, навіть у кожної людини виявляється вона по-різному. Ця форма вияву залежить насамперед від темпераменту, характеру й відповідного ступеня культури даного народу чи окремої особистості.

Мова слова в кожного народу різна, бо кожний народ має різну психіку, різний національно-мовний дух. Мова слова різна також і в кожній окремої особистості, що володіє живим словом своєрідно, відповідно до індивідуальних мовних звичок.

В кожному слові розрізняємо дві сторони: *звук і зміст*. Звук — це зовнішня (фізична) сторона. Зміст — внутрішня (психічна). Працю над звуком в процесі виховання голосу називаємо *технікою мови*; працю над змістом — *виразністю мови*. Для кожного мистця слова техніка мови — це перший необхідний етап. Жива мова насамперед повинна бути голосною, виразною і правильною. Тільки за цих умов може виникнути питання про художність виконання: мелодійність, емоційність, стиль тощо. В техніці мови спостерігаємо тісну співпрацю суто мистецьких чинників з науковими (анатомія, фізіологія, гігієна, психологія, фізика, фонетика та ін.). Без активної участі наукових чинників не може бути твердого ґрунту для розвитку й оформлення зразкової методики техніки мови. І тільки досконало оволодівши технікою мови, можна опанувати виразність мови, як один з основних елементів мистецтва живого слова. Недарма один з відомих

афоризмів каже: »Мистецтво починається там, де кінчається техніка«. А техніка — це опанування сумою професійних знань.

В творчому процесі оволодіння мистецтвом слова спостерігаємо різні методи виховання. Це насамперед *суб'єктивно-наслідувальний* і *об'єктивно-науковий* методи. Перший з них свідомо уникає відповідного наукового підґрунтя, дотримуючись власної »системи«, власних »способів« і »таємниць« з суб'єктивною термінологією, породженою невибагливою фантазією кожного викладача зокрема. Такий метод сприяє перетворенню творчого процесу виховання голосу в сліпе епігонство, в безсистемність і неусвідомленість. До того ж відсутність сталої наукової термінології і нехтування методикою техніки й виразності мови унеможливорює дальший розвиток і нагромадження знань, установлених досвідом багатьох мистців та вчених. Правда, цьому частково сприяє недостатній розвиток самої теорії мистецтва слова. В більш сприятливих умовах знаходиться техніка мови, що має вже досить вироблені й усталені норми. Виразність мови — головний і вирішальний чинник в оволодінні мистецтвом слова — переживає тільки стан кристалізації, оформлення, остаточного впорядкування. Цим можна частково пояснити відставання теорії мистецтва слова від теорії музики, зокрема відсутність окремої мовної нотації, неусталеність наукової термінології, розходження між дослідниками в трактуванні окремих питань тощо.

Недостатній розвиток теорії мистецтва слова не дає нам підстави цілковито уникати наукових і теоретичних питань в процесі роботи над вихованням дихання, голосу й вимови. Навпаки, хоч наука й мистецтво — різні галузі, проте наука завжди буде підґрунтям для мистецтва, що його розвиток завдячуємо здобуткам науки. Однак, не можна безоглядно заперечувати існування практичного, суб'єктивно-наслідувального методу, якщо він не пориває зв'язків з об'єктивно-науковим методом, доповнюючи й поширюючи його.

Озброюючись наукою, майбутні мистці слова зможуть краще орієнтуватись у поодиноких частинах складного механізму — мовних органів людини. Це також допоможе їм міцніше зафіксувати свій педагогічний досвід і дати не один цінний внесок в скарбницю світової науки.

Отже, тільки знання, освітлене досвідом, і досвід, поглиблений знанням, зможуть удосконалити й піднести на вищий щабель розвитку мистецтво живого слова.

ТЕХНІКА МОВИ

РОЗДІЛ І

ДИХАННЯ І ЗВУК

Дихання — це основна передумова творення людського звуку. Правильне, добре «поставлене» й виховане дихання ми умовно називаємо *сценічним* (вихованим) диханням, бо воно обумовлює правильне звукотворення, необхідне для мистця живого слова. Нагадаємо тут відоме французьке прислів'я: «L'art de chanter s'est l'art de respirer» («мистецтво співу — це мистецтво дихання»). Але в творенні звуку велику ролю відіграють ще й інші чинники, що діють разом з диханням, — це насамперед мовні органи та їх співпраця.

Отже, опанувати мистецтво дихання можна лише при умові цілковитого розуміння праці мовних органів, розуміння самої суті творення звуку.

1. Звук.

Що таке звук? Звук — це те, що ми чуємо, сприймаємо нашими слуховими органами. А чуємо ми дуже багато звуків, в найрізноманітніших формах і відтінках: щибетання птахів, свист вітру, вибухи бомб, шелест листя, плескіт води, звуки музичних інструментів, розмову і спів людини тощо.

Як саме твориться звук? Що є джерелом слухових вражень? Кожний звук твориться від коливання якогось тіла — твердого, рідкого чи газуватого, що викликає хвилеподібні коливання повітря.

Ці коливання (вібрації) повітря передаються через зовнішнє вухо, що закінчується тонкою й еластичною барабанною перетинкою до середнього вуха. Барабанна перетинка тісно зв'язана з слуховими кісточками середнього вуха (т. зв. молоточок, ковадло й стремено), що передають коливання повітря до внутрішнього вуха. У внутрішньому вусі ці коливання через слимак, кістяну і сухожилкову перетинку передаються до слухової мембрани, що складається з великої кількості (біля 23.500) окремих волокон («струн») різної до-

вжини. Коливання цих органів і рідини, що оточує їх, передаються через Кортіів орган і клітини слухового нерву до слухових центрів головного мозку і лише тут сприймаються й усвідомлюються як окремі звуки.

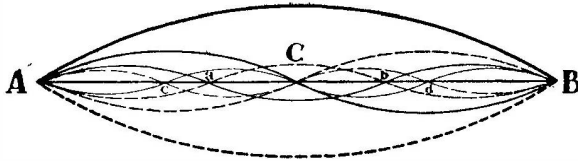
Звук має такі основні властивості: *висоту, силу, тривалість і тембр*.

Висота звуку залежить від кількості коливань в одиницю часу (секунду): більша кількість коливань творить вищий звук, менша кількість — нижчий звук. Експерименти показують, що найнижчий звук, що його може сприйняти наше вухо, має 16 коливань в секунду; найвищий — 38.000 коливань в секунду (за Дж. Тіндалем).

Сила звуку залежить від більшого чи меншого розмаху звукотворчого тіла (амплітуди коливання), від резонаторів (посилувачів звуку) і від відстані звукотворчого тіла до нашого вуха.

Тривалість звуку визначається тривалістю коливання тіла.

Тембр (забарвлення звуку, — Klangfarbe — за виразом Гельмгольца) залежить від наявності в звукові, крім *основного тону*, кількох додаткових тонів різної висоти (т. зв. *обертонів*). Це яскраво видно на прикладі з натягнутою струною. Струна $A - B$ (мал. 1) коливається не тільки всією своєю довжиною ($A - B$), але й одночасно всіма своїми частинами: половинами ($A - C, C - B$), третинами ($A - a, a - b, b - B$), четвертинами ($A - c, c - C, C - d, d - B$) і т. д.

Мал. 1. Основний тон і обертони.

Причін, що менший відрізок, то більша кількість коливань: частини $A - C, C - B$ мають вдвічі більшу кількість коливань від основного тону AB (октава основного тону); $A - a, a - b, b - B$ — втричі більшу кількість коливань (квінта октави); $A - c, c - C, C - d, d - B$ — вчетверо більшу кількість коливань (друга октава) і т. д.

Зміст

Передмова	3	4. Вправи на правильн. вимови	53
Вступ	5	5. Методичні зауваження . . .	54

ТЕХНІКА МОВИ

Розділ I.

Дихання і звук

1. Звук	7
2. Звукотворення	9
3. Дихання	13
4. Дихальні вправи	17

Розділ II.

Голос

1. Голосотворення	24
2. Резонатори	25
3. Регістри	27
4. Жива мова і спів	28
5. Прикмети вихованого голосу	29
3. Поділ співочих голосів	30
7. Основне положення мовн. орг.	31
8. Гігієна голосу	32
9. Голосові вправи	33

Розділ III.

Вимова

<i>A) Виразність вимови</i>	39
1. Голосні і приголосні	39
2. Деякі хиби вимови та боротьба з ними	42
3. Вправи на розвиток дикції	44
<i>B) Правильність вимови</i>	48
1. Вимова голосних	48
2. Вимова приголосних	49
3. Деякі особливості літературного наголосу	50

ВИРАЗНІСТЬ МОВИ

Розділ IV.

Форми виразності мови

<i>A) Логічна виразність</i>	56
1. Наголос	56
2. Ритм	60
3. Тривалість	67
4. Тембр	69
5. Сила звуку	71
6. Павза	73
7. Мелодія мови	74
<i>B) Мистецьки виразність</i>	78
1. Кольорит виконання	79
2. Темперамент і характер	92
3. Міміка і жест	86
4. Монолог і діалог	90
5. Монотон	91
6. Дихання як засіб виразності	92
7. Музичний супровід	93
8. Методичні зауваження	95

Розділ V.

Мистецтво промовця

1. Особа промовця	103
2. Мистецька ляхоманка	104
3. Зміст і система в промові	107
4. Початок і кінець промови	108
5. Імпровізовані промови	109
6. Талант чи наполеглива праця?	109

Використана література	110
Зміст	112

Борис Ковалів

Мистецтво слова

Репринтне видання

Підписано до друку 02.06.2022 р. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк.
арк. 16,5.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.

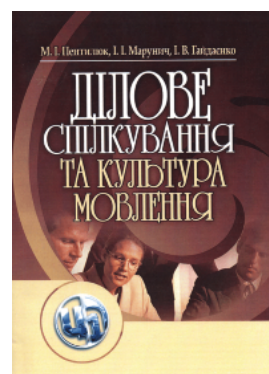
Книги, які можуть вас зацікавити

Ораторське мистецтво

Ділова українська мова.
Навчальний посібник
для підготовки до
іспитів

Ділове спілкування та
культура мовлення

Ораторське мистецтво.
Видання третє

Український правопис:
нова редакція.
Навчальний посібник

Мова як система

Перейти до галузі права
Ділове письмо та етика

[Перейти на сайт](#) →